

7. American Diabetes Association; National Heart, Lung and Blood Institute; Juvenile Diabetes Foundation International; National Institute of Diabetes and Kidney Disease; American Heart Association. Diabetes mellitus: a major risk factor for cardiovascular disease // *Circulation*. – 1999. – Vol. 100. – P. 1132-1133.

8. ACCORD. Effects of Intensive Glucose Lowering in Type 2 Diabetes // *N Engl J Med*. – 2008. – Vol. 358. – № 24. – P. 2544-2559

9. Anderson T.J. Comparative study of ACE-inhibition, angiotensin II antagonism, and calcium channel blockade on flow-mediated vasodilation in patients with coronary disease (BANFF study) / T.J. Anderson, E. Elstein, H. Haber, F. Charbonneau // *J Am Coll Cardiol*. – 2000. – Vol. 35. – P. 60-66.

10. Benjamin E. J. Clinical Correlates and Heritability of Flow-Mediated Dilatation in the Community / E. J. Benjamin, M. G. Larson, M. J. Keyes [et al] // *Circulation*. – 2004. – Vol. 109. – P. 613-619.

11. Bonora E. Carotid atherosclerosis and coronary heart disease in the metabolic syndrome: prospective data from the Bruneck Study / E. Bonora, S. Kiechl, J. Willeit [et al] // *Diabetes Care*. – 2003. – Vol. 26. – P. 1251-1257

Кіпріанов І.Ю., Ковальчук Т.І.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглядається значення та роль арт-терапії у роботі з дітьми з особливими потребами. Висвітлено різні види арт-терапії, які сприятимуть успішній соціалізації, серед яких: терапія засобами зображувальної діяльності, музична терапія, лялькотерапія, казкотерапія, фольклор, іпотерапія.

Ключові слова: діти з особливими потребами, арт-терапія, соціалізація, реабілітація, терапія.

Кіпріанов Игорь, Ковальчук Тамара. Использование арт-терапии в работе с детьми с особыми потребностями. В статье рассматривается значение и роль арт-терапии в работе с детьми с особыми потребностями. Освещены различные виды арт-терапии, которые способствуют успешной социализации. Главными среди них являются терапия средствами изобразительной деятельности, музыкальная терапия, куклотерапия, сказкотерапия, фольклор, ипотерапия.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, арт-терапия, социализация, реабилитация, терапия.

Kipriyanov Igor, Kovalchuk Tamara. Using art therapy in working with children with special needs. Today the traditional for Ukraine is a humane and tolerant attitude to children who require special attention because of their special needs. Due to limitations in communication, self-service, movement, control over their behavior, the development of these children depends on the needs of other people, it is a multifaceted process of social rehabilitation. Therefore, the problem of social adaptation of children with special needs is very important in modern conditions. Integration of children with disabilities in society largely depends on the creation of a positive image of these children, attention is given to their potential abilities and approaching them in order not to humiliate the human dignity of both children and parents. The influence of works on the spiritual and psychological well-being human is well-known. Pleasant music, sympathy improves mental health, restores faith in their own strength, detects latent abilities. As a sphere of individual and public, creativity influence the public consciousness and reflects the psychology of the people. That is why this method as art therapy is effective in work with children with special needs. Highlighted the various types of art therapy, which will contribute to the successful socialization, including: therapy means of graphic activity; music therapy; dolltherapy; fairy tail therapy; folklore; hippotherapy.

Key words: children with special needs, art therapy, socialization, Rehabilitation, therapy.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день традиційним для України є гуманне, толерантне ставлення до категорії дітей, що потребують особливої уваги через наявність у них особливих потреб. Внаслідок обмежень у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою розвиток цих дітей залежить від задоволення їх потреб іншими людьми, тобто багатогранного процесу соціальної реабілітації. Суспільство вважає, що діти з обмеженнями у розвитку повинні почувати себе захищеними від багатьох проблем зовнішнього світу. Але така установка дорослих негативно впливає на повноцінний розвиток особистості. Дитина відчуває себе ізольованою від навколишнього світу, не має змоги проявити свої здібності, знижується коло її інтересів. Тому питання соціальної адаптації дітей з особливими потребами є актуальною науковою проблемою сучасної соціальної педагогіки. Інтеграція дітей з вадами розвитку в суспільство багато в чому залежить від створення позитивного іміджу таких дітей, тобто увага повинна приділятися їхнім потенційним можливостям і

тактовному поводженню з ними, щоб не принижувати людської гідності як дітей, так і батьків. Вплив творчості на духовне і психологічне самопочуття людини загальновідомий [7]. Добре слово, приємна музика, співчуття покращує духовне здоров'я, відновлює віру у власні сили, виявляє приховані можливості людини. Будучи цариною індивідуального і суспільного, творчість впливає на суспільну свідомість і відображає психологію народу. Саме тому такий метод як арт-терапія є ефективним у роботі з дітьми з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методу арт-терапії приділяли велику увагу такі зарубіжні соціальні педагоги, психологи, психотерапевти, як Р. Гудман, Т. Деллі, А. Копитіна, Е. Крамер, Д. Лауб, Л. Лебедева, М. Наумбург, Д. Подель, І. П'ятницька-Позднякова, Н. Роджерс, К. Тисдейл, Д. Уеллер [1; 3] та ін. В Україні проблеми арт-терапії досліджуються вчених-теоретиками і практиками: А. Бреусенко-Кузнєцовим, О. Вознесенською, Н. Волковою, В. Газолишин, Н. Єщенко, О. Любарець, Н. Поляковою, Н. Простаковою, О. Пинчук, А. Капською [4] та ін.

Мета статті – дослідження основних видів, значення та впливу арт-терапії на дітей з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні немає єдиного терміну, який би всебічно характеризував дітей з особливими потребами. Згідно з Декларацією про права інвалідів, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН у 1997 році, «інвалід – це особа, яка не може самостійно забезпечити повністю чи частково потреби нормального особистого чи соціального життя через вади, вроджені чи набуті, фізичні або розумові можливості» [2, с. 373]. Під «особливими потребами» можна розуміти принаймні три речі. З одного боку, це необхідність використання часом надзвичайно специфічних методів обстеження, навчання та комунікації, реабілітації і працетерапії, особливого ставлення до них під час навчання.

По-друге, потрібні також спеціальні пристосування – допоміжні пристрої для ходьби, інвалідні візки, слухові апарати тощо, аж до складної комп'ютерної та медичної техніки, а також підвищені вимоги до без бар'єрної структури середовища та його адаптації до потреб цієї категорії дітей.

По-третє, необхідно зважати на незахищеність цих дітей у соціальному плані. Частіше ніж інші, такі діти опиняються під загрозою сирітства або відмови батьків, шкіл від їхнього навчання, забезпечення їх професійною освітою, прийому на роботу, зрештою, виключення з суспільства в цілому. Тому часто фізична вада, особливо коли вона поєднана з мозковою дисфункцією або психоневрологічною інвалідністю, призводить до алкоголізму, жебрацтва, сексуальної експлуатації.

Щоб уникнути цих важких соціальних наслідків, наші діти насправді потребують особливої уваги, особливої турботи. Однак загалом потреби неповносправних дітей є абсолютно нормальними, тому можуть і мають бути задоволені у рамках кожного суспільства [1, с. 87]. В Україні дітей з обмеженою життєдіяльністю упродовж багатьох років відносили до особливої соціальної групи, яка має свої соціокультурні особливості й потребує особливих умов навчання й інтеграції в суспільство. «Нічого для Вас без Вас» – гасло, прийняте Міжнародною організацією інвалідів, повинно стати загальним принципом соціальної роботи з такою категорією дітей [2, с. 389]. У процесі соціалізації дітей з обмеженою життєдіяльністю виникає ряд проблем, серед яких чільне місце займає проблема відношення суспільства і держави до таких осіб, що проявляється у створенні системи спеціальної освіти, доступної системи охорони здоров'я тощо, нерівномірному розміщенні спеціалізованих освітніх закладів в Україні, наявності чи відсутності спецшкіл, спеціалізованих реабілітаційних центрів у місцях проживання сімей, що виховують дітей з особливими потребами. До дітей-інвалідів у сім'ях, як правило, висуваються занижені вимоги, санкції, запити, дитині не створюється можливостей проявити власну активність, що сприяє закріпленню інфантильності, невпевненості у собі, труднощам у спілкуванні, у встановленні міжособистісних контактів. Сьогодні використовують метод, що сприяє оздоровленню, гармонізації розвитку особистості дитини та її інтеграції в суспільство. Цей метод називається арт-терапією [4, с. 56]. Арт-терапія є одним з найсучасніших підходів до корекції та реабілітації дітей з особливими потребами. Арт-терапія (терапія мистецтвом) – один з методів психологічної роботи, що використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, емоційному й особистісному розвитку людини [5; 8]. Арт-терапія володіє очевидними перевагами перед іншими – заснованими виключно на вербальній комунікації – формами психотерапевтичної роботи, а саме:

1) практично кожна дитина з особливими потребами (незалежно від свого віку, культурного досвіду, соціального стану) може брати участь в арт-терапевтичній роботі, яка не вимагає від неї яких-небудь здібностей до образотворчої діяльності або художніх навиків;

2) образотворча діяльність є могутнім засобом зближення людей, своєрідним «мостом» між фахівцем і клієнтом. Це особливо цінно в ситуаціях взаємного відчуження, при утрудненні налагодження контактів з дітьми, у спілкуванні з приводу дуже складного предмету;

3) арт-терапія є засобом переважно невербального спілкування. Це робить її особливо цінною для тих, хто недостатньо добре володіє мовою, відчуває труднощі в словесному описі своїх переживань, або, навпаки, надмірно пов'язаний із мовним спілкуванням;

4) образотворча діяльність у багатьох випадках дозволяє обходити «цензуру свідомості», тому дає унікальні можливості для використання несвідомих процесів, вираження й актуалізації латентних ідей і станів, тих соціальних ролей, які знаходяться у «витісненому» вигляді або слабо виявлених в повсякденному житті;

5) арт-терапевтична робота в більшості випадків викликає у дітей позитивні емоції, допомагає подолати апатію і безініціативність, сформувати активнішу життєву позицію, впевненість у своїх силах, автономність та особистісні риси ;

6) арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу дитини з особливими потребами, внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення. Вона відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації – розкритті широкого спектру можливостей особистості і ствердження нею свого індивідуально-неповторного способу буття у світі [1, с. 56].

У процесі арт-терапії дитина з особливими потребами отримує можливість пережити больові для неї ситуації та почати звільнитися від стереотипної поведінки та відношень до оточуючих, які заважають соціальній адаптації. Внаслідок арт-терапевтичної роботи створюються додаткові можливості для внутрішньо-особистісної комунікації, перехід дітей з вадами розвитку на глибші рівні взаємодії з виявом внутрішніх (зокрема неусвідомлюваних) механізмів організації поведінки, відбувається звільнення від упродовжених домінуючою культурою й ідеологією партнерів поведінки і засвоєння тих ролей, що більше відповідають їхній глибинній природі, потребам і напрямкам розвитку. У системі соціальної допомоги дітям з особливими потребами використовуються різні види арт-терапії, які спрямовані на активізацію спілкування з соціальним педагогом або у групі в цілому для більш чіткого, тонкого вираження своїх переживань, проблем, внутрішніх суперечностей, з одного боку, а так само творчого самовираження – з іншого: терапія засобами зображувальної діяльності, музична терапія, лялькотерапія, казкотерапія, фольклор, іпотерапія, дельфінотерапія, флоротерапія [1; 3; 5; 8]. Найбільшого поширення у соціальній роботі з дітьми з вадами розвитку набуває терапія засобами зображувальної діяльності (малюнок, ліпка), ефективність якої підтверджена у випадках емоційної депривації, підвищеної тривожності, страхів, неадекватної самооцінки, конфліктних міжособистісних взаємин тощо. Проведення малюнкової терапії здійснюється арт-терапевтом у формі спеціальних занять, на яких дітям з особливими потребами пропонуються різні завдання. У практиці проведення малюнкової терапії використовують 5 типів завдань: предметно-тематичний тип, в основі зображення якого – людина в її взаємодії з навколишнім предметним світом і людьми (наприклад, «Моя сім'я», «Моє улюблене заняття»); образно-символічний тип, що передбачає малювання, пов'язане з морально-психологічним аналізом абстрактних понять «Добро», «Зло», «Щастя», у вигляді образів, створених уявою дитини, а також зображення емоційних станів та почуттів – «Радість», «Гнів», «Страх» тощо; вправи на розвиток образного сприймання, уяви і символічної функції - завдання, що ґрунтуються на принципі проєкції, – «Чарівні плями», а також відтворення у зображенні цілісного об'єкта та його осмислення – «Малювання за крапками»; ігри-вправи з зображувальними матеріалами (фарбами, олівцями, папером, пластиліном тощо), вивчення їх фізичних властивостей та експресивних можливостей – «Малювання пальцями», експериментування з кольором (кольоротерапія), пластиліном, тістом (створення найпростіших форм з їх наступним руйнуванням за типом ігор «руйнування-будівництво»); завдання на спільну діяльність: вони можуть включати завдання попередніх видів, колективне малювання, спрямоване на корекцію проблем спілкування з однолітками, покращення стосунків у системі «діти – батьки».

Музика здавна вважається невербальною формою комунікації, що є більш результативною у сфері почуттів і людських відносин, ніж власне мовне спілкування. Досвід багатьох фахівців нерідко містить приклади використання музики як засобу, що допомагає усунути ізоляцію і створити контакт дитини-інваліда з середовищем, якщо у неї присутні труднощі спілкування з однолітками, коли вона хоче, але не може спілкуватися з іншими дітьми і знаходиться в постійному дисонансі з соціумом. Там, де закінчується мова, звучить музика. Освоюючи гру на простих музичних інструментах або просто

слухаючи музичні твори спільно з іншими дітьми, дитина вчиться спілкуватися й отримувати задоволення від спілкування [7]. Також під час сприймання музики арт-терапевт допомагає дитині «зробити крок» в уявний світ музичних фарб, таким шляхом звільняючи дитину від негативних переживань. З цією метою використовується різноманітна медитативна музика, яка відтворює картини природи: «Спів пташок у лісі», «Світанок у лісі», «Шум дощу». Після прослуховування музичного твору проводиться бесіда з дитиною, в якій з'ясовується, що дитина «бачила», «чула», «робила» у такій уявній подорожі. Дослідження показують, що 8-10 цілеспрямованих музично-терапевтичних сеансів значно покращують психоемоційний стан дитини, відволікають її від психотравмуючої ситуації.

Метою лялькотерапії є допомога у ліквідації хворобливих переживань, зміцнення психічного здоров'я, покращення соціальної адаптації, вирішення конфліктів в умовах колективної творчої діяльності. Використання іграшок допомагає зняти агресію, сприяє творчому самовираженню, послаблює негативні емоції. З допомогою лялькотерапії (виготовлення ляльки-мотанки, ляльки Тільди) вирішуються такі важливі завдання, як подолання сором'язливості, розширення репертуару самовираження дитини з особливими потребами, досягнення емоційної стійкості і саморегуляції, корекція відносин у системі «батько – дитина». Оскільки світ дитини – це світ дії і діяльності, лялькотерапія дає можливість увійти в цей світ. Ще один важливий метод – казкотерапія – використовує казкову форму для мовленнєвого розвитку особистості, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії через мову з навколишнім світом. Основний принцип казкотерапії – цілісний розвиток особистості, турбота про душу (в перекладі з грецької турбота про душу і є терапія). Казка надзвичайно багатогранна, як і саме життя. Спостерігаючи за долями героїв, сприймаючи їх мову, дитина-інвалід навчається вирішувати актуальні для неї в даний віковий період проблеми. За допомогою казки у дітей розвивається уява, мовлення, творчість і виховуються добрі почуття. У системі методів і засобів виховання добрих почуттів казка відіграє не останню роль з багатьох причин: діти люблять героїв, вони стають їм близькими, а значить, можуть і повинні стати прикладом для наслідування [3, с. 30].

Сучасні дослідники підкреслюють глибокий соціально-педагогічний потенціал фольклору. За його допомогою можна: регулювати індивідуальну поведінку, співвідносити його з груповою і колективною поведінкою; успішно адаптувати дитину з особливими потребами у соціокультурному просторі через прийняття морально-ціннісних норм; знімати соціальну напруженість і протиріччя шляхом моделювання і подолання конфлікту в ігрових формах; активізувати емоційну сферу за допомогою збудження, наслідування і захоплення; досягти психологічної рівноваги з допомогою відчуття розкутості, здатності сміятися над собою, підйому і внутрішнього перетворення на загальному святі. Використання багатого арсеналу засобів фольклору занурює дітей у атмосферу української культури і творчості. Єднання з народним корінням, витоками свого народу веде до емоційної активізації особистості дитини-інваліда, розвитку комунікативних навичок, самореалізації творчих здібностей [1; 4].

Ще одним видом у арт-терапії, що дозволив би посилити реабілітаційний ефект, є іпотерапія. Іпотерапія – це комплексний багатфункціональний метод реабілітації у вигляді занять дітей верховою їздою за спеціальними методиками, що відрізняються залежно від захворювання клієнта і завдань, для вирішення яких вона використовується. Під емоційно-мотиваційним фактором розуміється формування позитивного емоційного фону, що виникає під дією позитивних емоцій у процесі занять. Вершники з різним рівнем психічного розвитку виявляють практично однаково бажання до спілкування з конем і люблять їздити верхи. Дітям і дорослим подобається кататися на коні і спілкуватися з ним, їм подобається атмосфера, яка виникає у процесі занять. Кінь є посередником у взаємодії з зовнішнім світом: верхова їзда сприяє структуруванню особистості, пристосуванню до реальності, навчає таких людей орієнтуватися у просторі і в часі. Радість і позитивні емоції, що виникають під час занять, самі по собі цілющі. А високий рівень мотивації до досягнення поставлених цілей сприяє подоланню психічних, фізичних обмежень та покращенню психофізичного статусу дитини-інваліда.

ВИСНОВКИ. У світовій практиці простежується досить помітний поворот від культури корисності до культури гідності. Людина з вродженими чи набутими ушкодженнями розглядається як об'єкт особливої соціальної допомоги і турботи, зорієнтованих на створення умов для максимально повної самоактуалізації його особистості, реалізації всіх наявних можливостей інтеграції в суспільство. Використання прийомів арт-терапії, педагогічна цінність якої полягає в тому, що вона реалізує культурологічну, творчу, освітню, виховну, корекційну, розвивальну, терапевтичну, діагностичну функцію, посідає істотне місце у підвищенні соціальної адаптації цих дітей і може створювати помітні

соціально значущі і педагогічні результати. Діти з особливими потребами, які мають освітні, комунікативні, медичні, психологічні, побутові, соціальні потреби, пов'язані зі стійким розладом здоров'я, під впливом арт-терапії реалізують свої соціокультурні особливості життєдіяльності й інтеграцію в суспільство. Терапія засобами зображувальної діяльності, музична терапія, лялькотерапія, казкотерапія, фольклор, іпотерапія, дельфінотерапія, флоротерапія, насамперед, необхідна дітям з особливими потребами, адже через творчість їм легше показати свій внутрішній світ, розповісти іншим про свої бажання, прагнення, переживання та плани на майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапії: підходи, діагностика, система занять / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с.
2. Методи та технології роботи соціального педагога / Автори-укладачі: С. П. Архипова, Г. Я. Майборода, О. В. Тютюнник. Навчальний посібник. – К. : Видавничий дім «Слово», 2011. – 496 с.
3. П'ятницька-Позднякова І. С. Арт-терапевтичні можливості видів мистецтва / І. С. П'ятницька-Позднякова // Педагогіка: Наукові праці. – 2009. – Випуск 95. – Том 108. – С. 36–42.
4. Соціальна педагогіка: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. Й. Капська; Міністерство освіти і науки України; ред. А. Й. Капська – К. : Центр навч. л-ри, 2011. – 487 с.
5. Carter J. Art therapy and learning disabled children / J. L. Carter // Art Psychotherapy. – 1979. – № 6. – P. 51–56.
6. Europejskie idee i insperacje edukacyjne (wybór dokumentów) / Pod redakcją: H. Bednarczyka. T. Gawlika, T. Kupidury. – Radom : Instytut Technologji Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy. – 2005. – 268 s.
7. Francis Lebon. *Une politique de l'enfance. Du patronage au centre de loisirs*, L'Harmattan, coll. "Logiques sociales", 2005. – 265 p.
8. Henley D. Art therapy in a socialization program for children with attention deficit hyperactivity disorder / D. Henley // American Journal of Art Therapy. – 1998. – № 37. – P. 2–11.

Куниця А.А., Барышок Т.В.

Класичний приватний університет м. Запоріжжя

ВПЛИВ ЗАСОБІВ ГІДРОКІНЕЗОТЕРАПІЇ НА СТАН РЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ ДІТЕЙ З ДЦП

Розглянуто вплив засобів гідрокінезотерапії на стан респіраторної системи дітей з ДЦП. В дослідженні брали участь 14 пацієнтів віком 10-14 років. Вплив застосованих засобів фізичної реабілітації оцінювався за показниками спірографії ЖЕЛ, ФЖЕЛ, ОФВ1, МОС25, МОС50, МОС75, МОД. Застосовувалася програма гідрокінезотерапії, комплекс реабілітації тривав на протязі 3 місяців. Встановлено, що додаткове застосування гідрокінезотерапії позитивно впливає на стан дихальної системи та сприяє нормалізації загального та емоційного стану пацієнтів.

Ключові слова: ДЦП, спірографія, функції зовнішнього дихання, фізична реабілітація.

Куниця А. А., Барышок Т. В. Влияние гидрокинезотерапии на состояние дыхательной системы детей с ДЦП. Рассмотрено влияние средств гидрокинезотерапии на состояние респираторной системы детей с ДЦП. В исследование участвовали 14 пациентов возрастом 10-14 лет. Влияние примененных средств физической реабилитации оценивалось по показателям спирографии. Применялась программа гидрокинезотерапии, комплекс реабилитации длился на протяжении 3 месяцев. Установлено, что дополнительное применение гидрокинезотерапии положительно влияет на состояние дыхательной системы и способствует нормализации общего и эмоционального состояния пациентов.

Ключевые слова: ДЦП, спирография, функции внешнего дыхания, физическая реабилитация.

Kunitha.A. A., Baryshok. T. V. Influence of a gymnastics is in water on the state of the respiratory system of children with child's cerebral paralysis. Influence of facilities of gymnastics is in water is considered on the state of the respiratory system of children with child's cerebral paralysis. In research 14 patients participated by age 10-14. Influence of the applied facilities of physical rehabilitation was estimated on the indexes of spirography. The program of gymnastics is in water was used, the complex of rehabilitation lasted on an extent 3 months. It is set that additional application of a gymnastics is in water positively influences on the state of the respiratory system and promotes normalizations of general and emotions states of patients.

Key words: child's cerebral paralysis, spirography, functions of the external breathing, physical rehabilitation.